

Eliitit, passiiviset ja ulkopuoliset työväenliikkeessä

Kenneth Strömberg: Vi och dom i rörelsen. Skötsamhet som strategi och identitet bland föreningsaktivisterna i Hovmantorps kommun 1884–1930. Acta Wexionensia. No 39/2004. Humaniora. Göteborg: Växjö University Press, 2004. 338 s.

■ On tunnettua, että sosiaalisten liikkeiden aktiivinen osa on yleensä suppea. Melko pysyvän ydinryhmän ympärillä liikkeiden organisaatioissa on paljon laajempi jäsenistö tai piiri, jonka toiminnasta varsinaisen päämäärän puolesta on vain vähän merkkejä ja joka saattaa olla hyvin vaihtuvaa. Tätä heterogeenisyyttä eivät liiketutkijat kuitenkaan tavallisesti problematisoi. Se ei näyttyädy niinkään Robert Michelsin arvostelemana oligarkiatendenssinä kuin kokonaisuutena, jossa johdon ja joukkojen hierarkia on enemmän tai vähemmän luonnollinen asia. Harvinaisempia tendenssejä olenaisempi on ero yhtäältä liik-

keen ja sen edustamien ihmisten ja toisaalta liikkeen vastavoimien välillä.

Näin on Kenneth Strömbergin mukaan ollut myös ruotsalaisessa kansanliiketutkimuksessa. ”Kertomuksen punaisena lankana on – laaja ja koostumukseltaan suhteellisen epämääräinen työväenliike voittavana ja jatkuvasti taisteltavana liikkeenä.” Strömbergin väitöskirjan kiinnostavana lähtökohtana on tämän itsestäänselvyyden, ”Suuren Kertomuksen” kyseenalaistaminen. Hän on herkkä nimenomaan liikkeiden ja niiden kannattajakuntien sisäisille eroille ja vastakkaisuuksille. ”Me ja muut liikkeessä” viittaa eroihin ”aktiivisten” ja ”passiivisten” välillä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun ruotsalaisissa kansanliikkeissä ja yleisemmin liikkeiden ”eliittien” ja niiden ”ulkopuolella olevien” väliseen suhteeseen. Niin tärkeitä kuin liikkeet – tässä tapauksessa erityisesti raittiusliike, ammattiyhdistykset ja työväenliike – olivatkin, niiden jäsenenä oli loppujen lopuksi vain varsin rajoitettu osa siitä väestöstä, jonka puolestapuhujiksi liikkeet identifioituivat. Millainen oikein oli kansanliikkeiden eliittien suhde muuhun jäsenistöön ja laajoihin liikkeen ulkopuolisiin joukkoihin ja päinvastoin? Strömberg vainuaa suhteessa paljon enemmän jännitettä ja ambivalenssia kuin on tapana esittää. Kysymys avaa tavallisuudesta poikkeavan näkökulman sosiaalisten liikkeiden luonteeseen ja moniin demokratian ja vaikuttamisen keskeisiin kysymyksiin. Kuten Strömberg toteaa, näitä seikkoja voi tutkia vain

lähietäisyydeltä. Hänen kohteenaan on Hovmantorpin kunta Kronobergin läänissä Etelä-Ruotsissa ja sen eri osat, joista tärkeimmät ovat asemayhdyskunta Hovmantorp ja tehdasyhdyskunta Lessebo.

”Meidän” ja ”heidän” välisen suhteen tai ”elitisoitumisen” analyysin lähtökohtana on ”siveellisyyden” (skötsamhet) projekti, jonka Strömberg jakaa neljään hyveeseen – raittiuteen, sivistykseen (bildning), osallistumiseen ja lojalisuuteen. Kaikkia näitä hyveitä tarkastellaan ennen kaikkea poissulkemisen ja erojen tekemisen mekanismeina, joita käyttivät yhdistysten ydinryhmät. Raittiusseuroissa täydellisen raittiuden vaatimus oli rituaalista symbolista toimintaa suhteessa jäsenistön pääosaan, rajanvetoa siihen. Raittiuteen liittyvällä siveellisyydellä pyrittiin saamaan kuriin paitsi jäseniä myös ulkopuolella olevia työläisryhmiä. Rajanvedon tärkeyttä korostaa se, että sisäisessä toiminnassa raittiuskysymys oli vähämerkityksinen. Hallitsevassa asemassa olivat kulttuuriasiat kuten sivistäminen ja yhdessäolo. Myös sivistyksen painotuksessa Strömberg uumoilee eliitin oman statuksen kohottamista ja omakuvan rakentamista sekä sellaista käsitystä että etujoukko kulkee heikkojen ryhmien kärjessä ja integroituu niiden edustajana kunnalliseen ja valtiolliseen koneistoon. Käytännössä rajanveto johti jakoon, jossa tarjolla oli ”huveja monille, sivistystä harvoille”. Strömberg varoo kuitenkin väittämästä, että oman statuksen kohotus olisi ollut tietoinen projekti tai että sivistyksen

ihanne olisi tullut pelkästään ylhäältäpäin ”passiivisille” ja ulkopuolella oleville. Joka tapauksessa käytäntö oli ristiriitaisessa tai ainakin kovin jännitteisessä suhteessa siihen kansansivistyksen ideologiseen periaatteeseen, että toiminnan tulee lähteä jäsenistä itseltään.

Jyrkkä ero näkyy myös osallistumisessa eli jäsenten läsnä- ja poissaolossa sekä heidän aktiivisuudessaan kokousten aikana. Eri tilaisuuksissa oli yleensä läsnä vain pieni vähemmistö jäsenistä, ja heistä useimmat pysyttelivät hiljaa. ”Keskustelut olivat käytännössä yksinpuheluja tai pienen piirin keskusteluja.” Eikä jäsenten lojaliteetistakaan ollut takeita edes ammattiyhdistyksissä, joissa sen tarve oli kouriintuntuva etenkin lakkotilanteissa. Strömberg jäljittää merkkejä ristikkäisistä lojaliteeteista, jotka liittyivät perheeseen, sukuun, ystävyys-suhteisiin ja asuinympäristöön. Ne veivät usein voiton lojaalisuudesta liikettä kohtaan, eikä rikkomuksiin suinkaan aina suhtauduttu tuomitsevasti.

Tällä kaikella on merkitystä, koska raittius, sivistys, osallistuminen ja lojaalisuus olivat ”peruskiviä demokraattisen kansalaisihanteen muodostamisessa”. ”Kansanliikeihmisen” luominen oli ”modernin, siiveellisen ja demokraattisesti aktiivisen kansalaisen” luomista. Strömberg siis esittää itse asiassa, että demokraattiseen projektiin rakentui jo alun perin tietynlainen epätasa-arvo. Sitä kuvaavat aktivistijoukon tyypilliset piirteet:

”Yhteistä heille oli paikallispoliittinen sitoutuminen, he

olivat johtavia sosiaalidemokraatteja, useimmat olivat raittisuuden harrastajia, heillä oli ammatillisia luottamustehtäviä, he ottivat aktiivisesti osaa sivistystoimintaan yhdistyksissä, he olivat keskeisiä osuustoiminnassa, ja – he olivat aktiivisia kotiseutuliikkeessä.”

Strömbergin dekonstruktiohankkeessa ei ole kysymys vain eheyden kyseenalaistamisesta, rikkonaisuuksien ja puutteellisuuksien paljastamisesta, aktiivisten ja passiivisten monenlaisten erojen osoittamisesta. Tällaiset piirteet olisivat varmaan sovitettavissa yhteen esimerkiksi 1970-luvun ruotsalaisen kansanliiketutkimuksen kanssa, jonka mukaan passiivisia kyllä oli mutta he Strömbergin mukaan vain jollakin tavalla hyväksyivät kaikille yhteiseen projektiin kuuluvan työnjaon ja antoivat eliiteille valtuudet toimia heidän edustajinaan. Kysymys on siitä, että totunnainen ajattelu ei ota vakavasti passiivisten ja ulkopuolella olevien mahdollista *vastarintaa*, aitoa *jännitettä*, sitä että heidän toiminnallaan saattoi olla liikkeiden logiikasta kokonaan poikkeava oma logiikkansa. Tämä käy ilmi ”toistuvasti esiintyvistä antagonistisesta aineksestä” keskusteluissa, joita yhdistyksissä käytiin jäsenten ja ulkopuolella olevien aiheuttamista ongelmista.

Näkemyksellä on seurauksia, joista osa on mielestäni arvokkaita ja osa problemaattisia. Arvokasta on ennen kaikkea sellainen toimijakeskeisyys, joka kieltäytyy pitämästä ”passiivisia” oikeasti passiivisina tai vähemmän rationaalisina toimijoina kuin ”aktiivisia”.

”Kysymyksessä ei ole – se, ovatko aktiiviset jäsenet rationaalisia ja passiiviset irratiionaalisia, vaan se, millaisessa suhteessa mihinkin kokemuksiin erilaiset rationaliteetit ja strategiat kehittyvät ja tuottavat seurauksia suhteessa yhdistysjärjestäytymiseen –.” Samassa hengessä Strömberg haluaa relativisoida sen, mitä oli ”välinpitämättömyys” ja millaiset mittapuut ratkaisevat, mikä on vähäistä, riittävää tai suurta osallistumista. Monet saattoivat osallistua tilaisuuksiin ”omilla ehdoillaan”, jotka eivät olleet liikkeen kulttuuri-, lojaalisuus- tai osallistumisnormien mukaisia mutta olivat järkeviä ja ymmärrettäviä heidän omalta kannaltaan. Tämä näkökulma, siihen pohjautuva aikaisemman tutkimuksen kriittikki sekä yritys perustella arvostelua empiirisen aineiston avulla ovat työn keskeistä antia. Ne antavat ajateltavaa myös suomalaisten liikkeiden tutkijoille. Kaikkein iskuvoimaisin on varhaisempaa tutkimusta arvioiva alkujakso. Se herättää odotuksia, joita (turhan) laaja ja hieman jäsenytymätön empiirinen osa ei aivan täytä. Osasyynä ovat varmaan lähdeongelmat, jotka tekee ymmärrettäväksi kirjan teema – miten saada puhumattomat puhumaan.

Strömbergin suurimman ansion voi ilmaista niin, että hän näyttää konkreettisesti mikrohistoriallisen ja muun toimijakeskeisen tutkimuksen relevanssin kansanliiketutkimukselle, vaikka hän viittaakin näihin tutkimusaloihin vain marginaalisesti. Yhtäläisyyttä on esimerkiksi Giovanni Levin edustamaan mikrohistorialli-

seen traditioon ja Michel de Certeauun ajatuksiin strategiasta ja taktiikasta. Molemmista on herkkyyttä vallanalaisia, ahtaiden ehtojen puristuksissa eläviä ihmisiä kohtaan. Mikrohistoriallisessa traditiossa metodisena lähtökohtana on toimijoiden ja toiminnan moninaisuus tai toisin sanottuna sellaisen yhtenäistävän lukutavan vastaisuus, joka ilmenee vaikkapa käsitteissä (työväen)kulttuuri, hegemonia tai mentaliteetti. Mikrohistoriassa herkkyyden kompleksisuudelle näyttäytyminen ja toiminnan moninaisuus tai toisin sanottuna sellaisen yhtenäistävän lukutavan vastaisuus, joka ilmenee vaikkapa käsitteissä (työväen)kulttuuri, hegemonia tai mentaliteetti. Mikrohistoriassa herkkyyden kompleksisuudelle näyttäytyminen ja toiminnan moninaisuus tai toisin sanottuna sellaisen yhtenäistävän lukutavan vastaisuus, joka ilmenee vaikkapa käsitteissä (työväen)kulttuuri, hegemonia tai mentaliteetti. Mikrohistoriassa herkkyyden kompleksisuudelle näyttäytyminen ja toiminnan moninaisuus tai toisin sanottuna sellaisen yhtenäistävän lukutavan vastaisuus, joka ilmenee vaikkapa käsitteissä (työväen)kulttuuri, hegemonia tai mentaliteetti.

Mikrohistoriaa ja Certeautta vaillinaisempi Strömbergin toimijanäkökulma on kuitenkin sikäli, että se rajoittuu lähinnä erilaisten vastakkaisuuksien korostamiseen – ulossulkemiseen tai segregatioon, ulkopuolella olevien tapaan puolustautua välttelemällä vallan piiriin joutumista jne. Hänen empiirinen analyysinsä ei joistakin viittauksista huolimatta käsittele sellaista *aktiivista sopeutumista*, joka ottaa konkreettisesti huomioon yhdistysten eliittien ja muiden välisen *vuorovaikutuksen* ja sisältyy esimerkiksi Certeauun ajatuksiin taktiikasta vähäosaisten omaaloitteisuuden muotona. Siinä omaksuminen ”omilla ehdoilla” tarkoittaa hallitsevien

puheen omaksumista mutta samalla sen kääntämistä omiin tarkoituksiin. Näin voi ajatella muutettavat muuttaen myös kansanliikkeiden kielestä, niin kuin Maurizio Gribaudin tutkimuksessa, jossa sosialistisesta diskurssista tuli Torinon muuttaneille työläisille se vastavuoroisuuden kieli, jota he käyttivät tukeakseen toisiaan ja selviytyäkseen uusissa oloissa. Muuttajat käänsivät diskurssin (osittain) omiin tarkoituksiinsa. Kenties voi ajatella, että suomalaisen työväenliiketutkimuksen havaitsemissa työväentalojen ympärille rakentuneissa verkostoissa ja sosiaalidemokraattiseen kieleen pukeutuneessa yhteisyydessä, joka ei välttämättä sisältänyt työväenyhdistyksen jäsenyyttä, oli tällaista ”omaa” käyttöä.

Kapeasti Strömberg käsittää myös yhdistystoiminnan yhteyden modernin joukkopolitiikan tulon ja ”passiivisten” ja ”ulkopuolella olevien” roolin tässä yhteydessä. Yhdistystoiminnan ja näiden ryhmien suhde vaikuttaa läheisemmältä kuin Strömberg antaa ymmärtää. Hän analysoi suhdetta ennen kaikkea sen rajoja tai ongelmallisuutta kuvaavilla termeillä lojaalisuus ja ambivalentti luottamus (ambivalent tilltro). Edellinen käsite sisältää osana siveellisyyden ihanetta yhdistysten (eliitin) tavan korostaa parlamentaarisia pelisääntöjä ja vaatimuksen kunnallisten demokraattisten laitosten puolelle asettumisesta. Ambivalentti luottamus puolestaan sisältää vastauksen kysymykseen, miksi ulkopuolella olevat (sekä jäsenet että muut) tukivat joukolla vaaleissa ”so-

sialististen eliittien kunnallisia ja valtakunnallisia pyrkimyksiä poliittisiin valta-asemiin”. Vastausta Strömberg hakee kannattajien toivosta saada etuja huolimatta heidän skeptisyydestään ”julkisia toimijoita” kohtaan. Hän myös viittaa solidaarisuuteen, joka sisälsi ”työväen asian” tai yleisen yhteiskunnan vähäväkisiä puolustavan kannan”. Tämä yhteisyys oli mobilisoitavissa esimerkiksi kunnallisvaaleissa ja parlamenttivaaleissa.

Näin voi olla, mutta tällaiset arvelut vaikuttavat laihoilta selittämään työväen massiivista kannatusta sosiaalidemokraateille äänioikeusrajoitusten poistuttua. Ne eivät oikein luontevasti nivelly Strömbergin ”me ja he” -kahtiajakoon. Yhdistystutkijat ovat pitäneet passiivijäsenyyden poliittisia merkityksiä vartenotettavina. Dag Wollebækin ja Per Sellen mukaan jäsenyys on passiivisillekin osallistujille tärkeä mm. siksi, että yhdistykset liittävät heitä verkostoihinsa; että ne edustavat erilaisia etuja ja arvoja, joista hekin tulevat tavalla tai toisella tietoisiksi; että ne kytkevät myös heidät ja monet ei-jäsenet jollakin tavalla ajettavaan asiaan; ja että ne synnyttävät tunnetta kuulumisesta johonkin kokonaisuuteen joka ylittää kasvokkaisen ja muun välittömän vuorovaikutuksen ja liittää ihmiset muihin, heille tuntemattomiin ihmisiin julkisuuden kautta. Lisäksi passiivinenkin osallistuminen tuottaa ainakin jotakin tiedollista informaatiota.

Nämä jäsenyyden poliittiset merkitykset oletettavasti syntyivät ja vakiintuivat juuri Strömbergin kuvaamana aika-

na, ja paljolti yhdistysten kautta. Eikö silloin voi ajatella, että yhdistysten rooli niidenkin poliittisessa sosiaalistamisessa, jotka olivat yhdistysten marginaalissa tai liepeillä, oli suuri? (Strömberg ei muuten käsittele esimerkiksi sellaisia aktiivisuuden osoittimia kuin osallistuminen vappu- ja muihin marsseihin ja vaikkapa agitaatiotilaisuuksiin.) Tärkeiltä tuntuvat sellaiset kysymykset kuin millä tavoin yhdistykset ja etenkin niiden aktivistit toimivat 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa välittäjinä syntyvien kunnallisten ja valtiollisten instituutioiden sekä yhdistysten ulkopuolella olevien välillä ja liittivät jälkimmäisiä laajempiin yhteyksiin julkisuuden välityksellä. Ei ole itsestään selvää, että omat henkilökohtaiset ongelmat voidaan suhteuttaa yleisemmin muotoiltuihin ohjelmiin; että syntyy äänestäjä, joka tekee valintaa tällaisten ohjelmien välillä ja antaa äänensä vaaleissa jollekulle joka edustaa yhtä ohjelmaa; ja että syntyy enemmistöperiaate ja muita pelisääntöjä eri aatesuuntien tai ohjelmien kamppailulle.

Missä määrin yhdistykset olivat osallisia tässä muokkauustyössä? Kuten Strömberg toteaa, demokraattisen kansalaisihanteen elementtejä sisältyi siveellisyyden ihanteeseen, mutta hän näkee sen lähinnä vastakkaisuhteessa ulkopuolella oleviin. Vaikka näin olisi-kin (?), eikö itse yhdistysten toimintatavassa ollut samansuuntaisia mutta vielä perustavamman laatuksia aineksia, jotka vaikuttivat tuohon ei niinkään itsestään selvään prosessiin eli modernin äänestäjän

syntyyn ja nimenomaan myös ydinjäsenistön ulkopuolella?

Tutkimuksen herättämät vastaväitteet ja kysymykset ovat reunahuomautuksia. Ne kertovat ennen kaikkea sen stimuloivuudesta. Strömbergillä on sanottavaa, jota ei voi sivuuttaa.

Risto Alapuro